

VALLÁSNYELVI MEGFIGYELÉSEK A CIGÁNY MESÉK VILÁGÁBAN

– Jelige: Gömböcfiú –

1. Bevezetés

Előadásom előzményét az a kutatás képezi, amelyet évekkel ezelőtt kezdtem meg néhány Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei keresztény cigány közösségben. Vizsgálódásom célpontjában annak a feltérképezése állt, hogy a többségi társadalom (nem cigány) vallási közösségeiben használt vallásnyelvi elemek (másként: valláslektusok¹) mennyire ismertek a cigány gyülekezeti környezetben, továbbá, hogy azok kellő mértékű és azonos jelentéssel való ismertségének a hiánya nem képez-e akadályt a cigány közösségeknek a nagyegyházi gyülekezetekkel fenntartott kapcsolataiban. (Egy kissé talán egyszerűsítő, de érzékletes példaként hadd említsem meg, hogy a cigány hívek számára sokkal barátságosabb légkört teremtenek, ha a "befogadó", integráló közösség tagjai a saját köszöntési formuláik – "Laudetur Jesus Christus!", "Dicsértessék a Jézus Krisztus!" stb. – mellett a "Te aldil tut a Sunto, Drago Del!", "Áldjon meg a Szent, Drága Isten!" kifejezést is alkalmaznak.)

Vizsgálódásaim kiindulópontját Basil Bernstein (1924-2000) angol szociolingvisztikusnak a nyelvi kód-elmélettel kapcsolatos teóriája képezte,² amely szerint az egyes kulturális közösségek közötti kapcsolat hatékonyságának nyelvhasználati feltételei, akadályai lehetnek.³

¹ A terminus technikust (amelyet nevezhetnénk religiolektusnak is) a szociolingvisztika "etno-" és "szociolektus" kifejezéseit követve alkottam meg.

² A pedagógiatudományi (nevelésszociológiai) területen is tevékenykedő, de alapvetően nyelvésznek számító Bernstein módszertani és elméleti erejű munkássága (minden gyengesége ellenére) ma is elevenen hat. Elméletét Lee Whorf amerikai nyelvész (lásd: Ronald Wardhaugh: Nyelv és kultúra. In: uő.: Szociolingvisztika. Budapest: Osiris Kiadó. {[Sorozatszám:] Osiris tankönyvek.} 2005. 192-199.) gondolatainak továbbfejlesztésével alkotta meg a 60-as években, többek között azt hangsúlyozva, hogy nem csak a kultúra van hatással a nyelvre és annak kognitív teljesítményére, hanem fordítva is: "Egy adott nyelvi környezetben felnövő gyermek ennek a környezetnek és kultúrának a nyelvét tanulja meg, majd ezt a tudást átadja a következő nemzedéknek." Az adott nyelv ezzel együtt meghatározott viselkedéshez is vezet, azt segíti reprodukálni, az adott viselkedés pedig egy meghatározott társadalmi környezetet alapoz meg. Az egyének például kommunikáció, és tehát a nyelv alapján

A cigány és nem cigány gyülekezeti közösségek közötti nyelvi kapcsolatok intenzitásának a felméréséhez a legfontosabbnak gondolt vallásnyelvi kifejezések közül (több szakmai tanácsadó támogatásával) összeállítottam egy 260-as szólistát, amelyet tesztinterjúkkal, és az egyes valláslektusok interpretációját felmérő fókuszcsoporthoz kérdezéssel egészítettem ki.⁴ A

sajátítják el a társadalmi szerepeket. E megállapításból kiindulva Bernsteint elsősorban a különböző társadalmi csoportok által beszélt nyelvi variánsok kezdték el érdekelni. Nézete szerint egy társadalmi közegben alapvetően kétfajta nyelvi változatot használnak: *a*) a középosztálynál (K) az ún. elaborált, vagy kidolgozott (eredetileg: formális) kódot, és *b*) az alsóbb társadalmi rétegekben (A) az ún. "restringált", vagy korlátozott kódot. Az első jellemzője pl. a nyelvtanilag pontosabb, komplexebb és logikusabb fogalmazás; prepozíciók és a személytelen, passzív formák gyakoribb használata, a jelzők és határozószók nagyobb gazdagsága. A második csoportnál ugyanakkor rövidebb és egyszerűbb mondat szerkesztés, következtető kötőszók egyszerű és ismételt alkalmazása, jelzők merevebb és szegényesebb használata, az információk zavarosabb és érzelmileg fűtött előadása, az ún. "együttérző cirkularitás" ("nem igaz?", "ugye?"), vagy az "analógiás" és "imperatív" érvelés (azaz nem elemző problémafeldolgozás, hanem a "mert azt mondom", és: "mert mások is azt csinálják") sűrű igénybevétele. Bernstein szerint a korlátozott kódot mindenki elsajátítja, az "elaborált" kód viszont elsősorban csak egy bizonyos társadalmi csoport privilégiuma. Különösen nehéz megtanulnia a kidolgozott kódot az alsó munkásosztály gyerekeinek, akik így hátrányos helyzetben találják magukat az iskolában, ahol leginkább az elaborált (kidolgozott) kódot használják. Az A-kategóriába sorolható, és a formális nyelvi kódokat otthon nem elsajátító gyerekeknek nehezükre esik pl. a tanórákon elhangzottakat követni, a szokványos megértési elvárásoknak megfelelni. Bernstein megállapításait – minden jogos kritika ellenére – számos konkrét vizsgálat támasztja alá. Elméletéhez lásd: Basil Bernstein: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. In: Valóság, (15.) 1971/11. 47-57.; uő.: Nyelvi szocializáció és oktathatóság. In: Iskola és társadalom. Iskola és oktatásszociológia szöveggyűjtemény. (Szerkesztette: Andor Mihály). Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola – Új Mandátum Kiadó. ([Sorozatszám:] Wesley János Főiskola Szociális Munkás Szak. Tanári kézikönyv.) 1998. 145-170. = Iskola és Társadalom. I. (Szöveggyűjtemény.) Válogatta és szerkesztette: Meleg Csilla. Pécs: JPTE Tanárképző Intézet Pedagógia Tanszéke. 1996.; Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 2002. ([Sorozatszám:] Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XII.) 185-195. Lásd továbbá: Nyelv és hátrányos helyzet. In: Wardhaugh: Szociolingvisztika, 294-310. – Mindehhez lásd még: Derdák Tibor – Varga Aranka: Az iskola nyelve – idegen nyelv. In: Regio, (7.) 1996/2. 150-176.

³ Bernstein elméletét időközben több támadás is érte. Elsősorban William Labov (1927-) amerikai nyelvész és szociolingvisztikus kritizálta őt arra hivatkozással, hogy az egyes közösségek egymáshoz való viszonyát illetően nem a "deficit" a hangsúlyos, hanem a "differencia", és hogy erre tekintettel igen fontos odafigyelni egymás eltérően artikulálódó kulturális értékeire és üzeneteire, és ezeknek a megfelelő megértését biztosító nyelvi szempontokra. (Lásd pl.: William Labov: A társadalmi folyamatok tükröződése nyelvi szerkezetekben. In: A nyelvtudomány ma. Szemelvények korunk nyelvészetéből. {Szerkesztette: Szépe György.} Budapest: Gondolat Kiadó. 1973. 509-527).

⁴ Az utóbbit illetően egészen sajátos értelmezésekkel is volt módom találkozni. *a*) Az „ébredés” szó alatt az érintettek, akikkel találkoztam, többnyire nem értenek semmit (azaz vallási hagyományvilágukban nem

földrajzi távolság és korlátozott anyagi lehetőségeim miatt a megkezdett vizsgálódás következetes és aprólékos végigvitele azonban elakadt. A téma mindazonáltal változatlanul vonzott. Töprengve a megoldáson, az a gondolat ötlött fel bennem, hogy kutatásomat egy egészen más közegben, a cigány textuális műveltség legfontosabb rétegében, a cigány mesék világában folytatom (azt remélve, hogy eredményeimet később eredeti célkitűzéseim megvalósításában is hasznosítani tudom). Ennek megfelelően összegyűjtöttem és digitalizáltam az általam elérhető meséknek egy reprezentatív mennyiségű, összességében mintegy hétmillió (majd később még, erre a konferenciára készülve, további kétmillió⁵) karaktert kitevő szöveganyagát.

A mesei közeg felfedezésében egyfelől az játszott szerepet, hogy vallás- és mesekutatók, valamint néprajztudósok megállapításai szerint a mesékben, a mögöttük meghúzódó hosszú keletkezéstörténeti múltnak köszönhetőn, a vallási hagyomány igen mélyen rejlő rétegeivel is találkozhatunk.⁶ Motivált továbbá az is, hogy benyomásaim szerint a cigány mesék – szoros

tulajdonítanak jelentőséget annak a vallási élménynek, amelyre e, jobbra a neoprotestáns egyházi közösségek körében használatos kifejezés utal), illetve egyszerűen csak profán értelemben ismerik, és az éjszaka utáni felkelést értik alatta; b) A „bűnök letételének” a gondolatát, ami a felnőtt keresztséget valló kisegyházak tanításában azt jelenti, hogy csak ebben az esetben válhat valaki felnőttként megkeresztelt egyháztaggá (vagyis ha pl. nem dohányzik többé), az egyik beszélgetőpartnerem (miután illusztrációként ismertettem vele az adott példát) úgy fordította le, hogy akkor ezt azt jelentheti, hogy a „dohányos ember nem fürödhet”.

⁵ Ezt az anyagot mindenesetre már nem sikerült hozzáillesztenem az eredeti gyűjtéshez, és ennek folytán az egyes összefoglaló jellegű megállapításaimnál nem is tudtam figyelembe venni.

⁶ Lásd pl.: a) Bruno Bettelheim: "A mesékben rengeteg a vallásos motívum is: sok bibliai történet egy töről fakad a mesékkal. [...] A legtöbb népmese olyan időszakban keletkezett, amikor a vallásnak igen fontos szerepe volt az ember életében, és ennek következtében, nyíltan és áttételesen, vallásos témákat vetnek fel." (A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek. Budapest: Gondolat Kiadó. 1985. 22.); b) a mítoszkutató, G. S. Kirk így ír a mesékről: Azt "gyanítom, hogy a szent és a szekularizált mesék megkülönböztetése (ahol az első csoportot mítosznak nevezik, a másodikat pedig merő szórákoztatásnak, vagy »orális irodalomnak«) inkább félrevezető és kevésbé hasznos, mint az a distinkció, amelynek a mentén megkülönböztetünk mítoszokat (legyenek ezek akár szent, akár szekularizált történetek) és népmeséket. A mítoszoknak gyakran valami komoly, mélyebb céljuk van a történet elmondásával. A népmesék ellenben egyszerű társadalmi helyzetekre reflektálnak; a köznapis félelmekre és vágyakra építenek, valamint arra, hogy a kalandok és a találékonyságot igénylő helyzetek sorát bővítsék, semmint imaginatív és introspektív készítés okán. Mindkét műfaj alá van vetve, ha különböző mértékben is, a mesemondás szabályainak, amelyek a népmesében erősebben és talán nyersebben érvényesülnek, mint a mítoszban." (G. S. Kirk: A mítosz. Budapest: Holnap Kiadó. 1993. 71.); c) az etnológus Nagy Olga pedig kifejezetten a cigány mesét illetően így fogalmaz: "Valójában ez a mesekincs egy olyan archaikus réteget képvisel, mely etnológiailag a legrégebb, az európai mesét megelőző eredetet idézi fel. Tudományos értéküket

összefüggésben a rájuk jellemző aktualizáló és motívumkölcsonzó szabadsággal⁷ – mintha a magyar mesék átlagánál gazdagabban alkalmaznák a keresztény vallási motívumokat is.⁸ (Ez utóbbit, arra való utalásként is értelmezem, még ha vitathatóan is, hogy az interkulturális érintkezések során a keresztény vallásosság és egyháziasság, a keresztény kulturális környezet egyáltalában véve, jelentősen befolyásolta a cigány kultúrát, vallásosságot és önreprezentációt.) Természetesen fölmerült bennem az eskük, fohászok, balladák, zenés balladák, versek, köszöntők és egyéb, e sorba illeszkedő irodalmi művek szövegvizsgálatának az alternatívája is, ám ezeknek a szövegszerű nagyságrendje a mesékéhez képest összehasonlíthatatlanul szerényebb. A kifejezetten keresztény vallási irodalom pedig hasonló

még inkább kidomborítja az a tény, hogy segít rekonstruálni azt az utat, amelyet az európai mese az ősidőktől megtett. Ugyanakkor felveti azt a kérdést: vajon milyen tényezők idézték elő az archaizmusnak ezt a konzerválódását?" (Lásd: Bibliográfia 1: Nagy Olga: Villási, a táltosfiú... 7.)

⁷ "A cigányok közt folytatott vizsgálódásaim során megérthettem, miért nem egyformák a mesék. Miért alakult ki más-más mentalitású közösségben más-más mesestílus. Közöttük érthettem meg a mesemondó és hallgatósága közötti kapcsolatot. Ezzel a gyűjtéssel tetten értem az alkotás és befogadás folyamatát, megfigyeltem a mesék alakulását, a mesehallgató közösség esztétikai igénye, elvárása szerinti mesélést. A különböző közösségekben végzett vizsgálataim meggyőztek arról, hogy a hallgatóság mentalitása, esztétikai elvárása lényegesen befolyásolja a mesét. A mesélőnek a hallgatóság tetszésére kell mesélnie. Így értettem meg azt is, hogy nem beszélhetünk általában a »mesé«-ről, hanem számos »mesedialektus« van. Minden egyes közösségben mentalitásuknak megfelelően más-másfajta mese él. További tanulság, hogy a cigánymesék gyakran megőrzik az archaikus elemeket, motívumokat, olykor egész al-műfajt, amelyeket az átadó nem cigány közösség – esetünkben a magyar és a román – már elfelejtett." (Nagy Olga, i. m., 17.) – Lásd még: Görög-Karádi Veronika: Cigány mese, magyar mese, európai mese. In: A meseszöveg változatai. Mesemondók, mesegyűjtők és meseírók. Debrecen: Didakt. ([Sorozatszám:] Mese és hagyomány.) 2007[2]. 9-39., valamint: Beck Zoltán: A cigány népmeséről. Az orális hagyomány műfajairól. In: Árkádia – Irodalmi oktatási portál = http://www.arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/beck_cigany_nepmese; 2012.06.14.)

⁸ Terveim között szerepel, hogy e hipotézis ellenőrzése végett átgondolt kritériumok szerint kontrollanyagként feldolgozzak egy nagyobb mennyiségű (reprezentatív) magyar meseanyagot is. Előzetesen a Magyar népmesék c. rangos válogatás mintegy két és fél millió karakternyi szöveganyagának áttekintése alapján azt a kijelentést merném megkockáztatni, hogy a cigány mesék valóban gyakrabban élnek a keresztény környezetben is ismert transzcendens-vallásos fogalmakkal, miközben az is igaz, hogy a) több valláslektus alapvetően azonos arányban fordul elő a két szövegtestben (így pl. a szeretet, testvér, bűn, ima, áldás); b) egyes kardinális fontosságú keresztény terminus technikussal (pl.: keresztoma, Jézus, pokol, Szent Péter, Mária, kereszt, gyón, keresztény ünnepek) részben vagy többszörösen gyakrabban találkozhatunk a magyar, és c) relatíve sok – részben kifejezetten keresztény háttérűnek tekinthető (mint pl.: Isten, sátán, mise, áldás), részben pedig egyéb mitológiai háttérűnek is mondható (pl.: kígyó/sárkány, eskü, táltos, tündér) – kifejezéssel viszont a cigány mesékben. Lásd: Magyar népmesék. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. (Szerkesztette és a bevezetőt írta: Ortutay Gyula.) A meséket válogatta és a jegyzetekkel ellátta: Dégh Linda és Kovács Ágnes. 1960. 1-3. kötet.

okokra tekintettel, és azért nem jött számításba, mert ezeket az alkotásokat elsősorban a keresztény egyházak állították össze a saját üzeneteik közvetítésére, és mert szakmai referenciájuk meglehetősen ismeretlen is.⁹

A cigány mesék szöveganyagát az alábbi szempontok szerint elemeztem:

a) a makrotársadalom keresztény egyházai körében ismert valláslektusok közül melyek, s milyen gyakorisággal fordulnak elő bennük (a fontossági hierarchia szerinti legjelentősebb elemeket a cigány közösségek irányában működő kommunikáció ún. hídszavainak neveztem el); b) ezek közül melyek azok, amelyek a cigány (vallás)kulturális környezetben speciális jelentést kapnak¹⁰; c) mely valláslektusok, vallásmitológiai kifejezések azok, amelyek jellegzetesen csak a cigány vallási kultúra szavai, ám jelentésükben krisztianizált töltésük van; vagy c/1) legalábbis jól illeszkednek a keresztény vallásnyelvi kifejezéseket használó szövegekörnyezetbe. (Eredményeimmel egyszersmind azt is ellenőrizni próbáltam, hogy a kutatás megelőző, egyházi gyülekezeti részében nyert eredményeim mennyire és milyen feltételek mellett tekinthetők érvényesnek.)

A szóstatistikai elemzés eredményeit (a mesék eredetének megfelelő) regionális bontásban tagoltam (a Dél- és Dél-Nyugat Magyarország, Közép- és Észak-Magyarország, Kelet-Magyarország, Erdély). A vizsgálat során természetesen nem követhettem tisztán csak formális eljárásmodot. Bizonyos szavaknál, mint pl. Jézus, Szent Péter esetében, adottnak tekintettem, hogy alapvetően keresztény vallástartalmi konnotációval bírnak. Más szavak esetében viszont, mint például lélek, szellem stb., úgy ítélt meg, hogy külön-külön kell megvizsgálnom, hogy mikor hordoznak a) általános mesei és mitológikus, illetve keresztény vallási értelmezéstől mentes vallási tartalmakat, és b) mikor feltételezhetően keresztény vallási tartalmakat. Ennek megállapításához a tartalomelemzés két útját választottam: a) első (és továbbra is inkább technikai) megoldásként azt elemeztem, hogy az adott szavak környezetében előfordulnak-e egyértelműen a keresztény vallási gondolatvilágra utaló vallásnyelvi alakzatok (Krisztus/Jézus, Szűz Mária/Mária, Szűzanya, Szentanya, kereszt, pap, templom, mise stb.). Az előfordulás gyakoriságának a megítélése kétségtelenül szubjektív (is)

⁹ Pl.: Énekeskönyv. A magyarországi romungrók, romák, beások és más cigány népek használatára. Nyíregyháza, 1998[1]. (Előszót írta: Hadházy Antal)

¹⁰ Lásd pl. a 4. és a 16. sz. jegyzeteket.

volt, ám abban az esetben, amikor csak kis mértékben is bizonytalannak éreztem magamat a döntésben, áttértem a másik *b)* elemzési területre, ahol a szó előtti legkevesebb 10-10 sornyi szöveggörnyezet átnézésével, s így a belső tartalmi összefüggések ismeretében próbáltam meghozni a döntést.

A fentiek szerint elvégzett elemzés eredményeként végül összeállítottam a vizsgált valláslektusok hierarchiáját, majd a leggyakrabban előforduló 44 kifejezés¹¹ további vizsgálatával megpróbáltam néhány (részben itt is felhasznált) következtetést megfogalmazni.

A jelen előadásban annak az érdekes megfigyelésnek a bemutatására teszek kísérletet, amelyre a fentiekben vázolt kiindulópont során végzett kutatásaim közben tettem szert. Ennek lényege a következő: a cigány mesék vallásnyelvi alakzatainak szóstatistikai feltérképezése során feltűnővé vált, hogy a cigány vallásossággal foglalkozó szakirodalomnak bizonyos valláslektusok (különösen Mária/Szűz Mária, Szent/Péter és Jézus/Krisztus) fontosságát illetően tett megállapításai – amelyek egyébként sok esetben teljesen egybevágnak a saját Baranyában szerzett személyes tapasztalattal – akár élesen is szembemennek a vizsgálódásaim során nyert eredményeimmel. E helyütt a Szűz Mária/Mária valláslektus viszonylatában mutatom be részletesebben is a megfigyeléseimet, utalásszerűen azonban más irányú kitéréseket is teszek.

2. Szakirodalmi vélekedések a Mária valláslektus jelentőségéről

A Mária-tiszteletnek a cigány vallásosságban betöltött fontosságát az összes e témával foglalkozó és általam ismert szakirodalmi munka (és szakmai vélekedés) kihangsúlyozza (vagy legalábbis nem állítja az ellenkezőjét). Az álláspontok rövid ismertetésére álljon itt néhány, inkább csak találomra kiválasztott forrásból vett idézet.

Vélekedések a Mária-tisztelet jelentőségéről a cigány vallásossággal foglalkozó munkákban

A legismertebb szerzők egyike Diósi Ágnes a Mária-tiszteletnek elsősorban a cigány nők körében élvezett kiemelt szerepét hangsúlyozza, és megállapítását elsősorban antropológiai

¹¹ Itt nem részletezendő megfontolások alapján reprezentativitás és a további elemzések szempontjából a figyelembe vett valláslektusoknak ezt a körét láttam a leginkább használhatónak.

szempontokkal magyarázza: "Egyértelműen elmondható [...] a cigányokról, bármilyen réteghez tartozzanak is, hogy istenhívők. Hisznek Jézusban is, mert hisznek Szűz Máriában. Az istenszülő Szűzanya központi helyet foglal el hitvilágukban. Képével, szobrával díszítik lakásukat [...]. Az Istenanya kultusza valószínűleg éppen az anyaság testi mivolta miatt terjedt el körükben. Egy igazi anyához, aki ugyanúgy szülte meg gyermekét, mint bármely asszony, odabújhatnak szomorúságukban, árvaságukban. Egy olyan Istenhez, aki gyermekként megszületett, bizalommal fordulhatnak, és kéréseiket becézgetésekkel tehetik nyomatékossá".¹²

Mészáros György (előadásom témáját érintő más érdekes megállapításai mellett) így vélekedik Szűz Máriának a cigány vallásosságban betöltött szerepéről: "a cigányok meséiben, dalaiban és történeteiben igen gyakran szerepel az Isten (szunto¹³ Del, szent Isten), Szűz Mária (szunto Márja, szent Mária), és csak igen ritkán Szent Péter (szunto Petru). Jézus vagy Krisztus nevét sohasem hallottam."¹⁴

Kiemelt jelentőséget tulajdonít a cigányok Mária-tiszteletének Hadházy Antal, református lelkész, a cigánypasztoráció sok évtizedes tapasztalattal rendelkező jeles képviselője is: "Ismereteim szerint a nyíradonyi református cigányok döntő többsége két keresztyén imádságot ismert (és használt): a Miatyánkot és az Üdvözlégy Máriát. (Ez utóbbi tudvalevően katolikus imádság.)"¹⁵

¹² Diósi Ágnes: A cigányok vallási világa In: Egyház és Világ, (1.) 1990/1. 18-20/19.

¹³ A "szunto" forma a "sunto" szó fonetikus változata. (Az idézett helyeken mindig az előbbi megoldás szerepel.)

¹⁴ Mészáros György: Vallás, ünnepek és hiedelmek a magyarországi cigányoknál. In: Vigilia, (35.) 1974/2. 92-103/92. – Megjegyzem: a szerző írásának a szemléletével erős fenntartásaim vannak (ennek részletezésére itt azonban nem tudok kitérni).

¹⁵ Hadházy Antal: A cigányok vallásos kultúrája – a lelkész (egyház) szemszögéből. In: Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században. (Bódi Zsuzsanna közreműködésével szerkesztette: Barna Gábor.) Salgótarján: Mikszáth Kiadó. ([Sorozatszím:] Cigány néprajzi tanulmányok / Studies in Roma (Gypsy) Ethnography 1. (A magyarországi nemzetiségek néprajza.) 1993. 73-75/74. – Hasonló megállapításokkal találkozhatunk Raicsné dr. Horváth Anikónál is, kiegészítve azzal, hogy "a szentképeket tisztelik, lelkiismeret-furdalás esetén térdepelnek előttük, kérve a védelmet, főként Szűz Máriától." Lásd: Raicsné Horváth Anikó: A cigányok hitvilága. In: uő.: Cigány népismeret és pedagógia. Zsámbék: A Hét Szabad Művészet Könyvtára. ([Sorozatszím:] Az Apor Vilmos Katolikus Főiskola sorozata.) 2000. 33-37/37.

A Mária-tisztelet hierarchikus elsőségét hangsúlyozza a neves ciganológus, Várnagy Elemér is. Elemzése szerint, amíg a katolikusok általában Mária Jézushoz irányuló közbenjáró szerepét hangsúlyozzák, addig a katolikus (keresztény) romák inkább fordítva járnak el: Jézushoz fohászkodnak avégett, hogy segítséget eszközöljön ki Máriánál, akiben elsősorban az Isten anyját tisztelik.¹⁶

Szinte lírai hangnemben ír a romák Mária-tiszteletéről Juhász Éva, aki Kántorjánosi görög katolikus cigány közösségében folytatott vallásszociológiai vizsgálatokat: "A cigányság számára rendkívül fontos a cigánybúcsú. Hiszen ez az ő saját búcsújuk Máriapócsra, amikor cigány nyelven hangzik a Szent Liturgia. A cigányság hitéletének középpontjában Szűz Mária áll, akit a cigányok édesanyjának tartanak, így hangzik fel énekükben is a cigánymise befejezéseként: »Losar pamende o Maria, le romenge krajiskinga!«¹⁷ (Vigyázz reánk ó Mária, cigányoknak édesanyja!) [...] Reggel 7 órakor indulnak és fél 8 tájban már Máriapócsra vannak. A szent mise előtt és után térdelve állva mondják el imáikat, fohászaikat Máriának [...]. A buszban odafelé [a búcsúba] Mária-énekeket énekelnek, viszik magukkal a lobogót és keresztet is. [...] Legnagyobb örömet az jelenti számukra, ha van annyi testi-lelki erejük, hogy el tudnak menni a Szűzanyához. Sokszor olyan számukra a pócsi templomban való tartózkodás, mintha magával a Szűzanyával találkoznának. Könnyes szemekkel mondják el imáikat, fohászaikat a Szűzanyának, hogy segítse őket, adjon nekik erőt, hogy jövőre is tudjanak jönni. Nemcsak a fájdalom, a keserűség könnyei csillognak szemükben, hanem az öröme is, hogy ott lehettek. Különösen most, mikor az oltár körül állva az ő énekük, imájuk szólt kihangsúlyozva minden jelenlévőnek, az ő lelkészük misézett."¹⁸

Megkülönböztetett szerepet tulajdonít a romák körében a Mária-kultusznak Dúl Géza, a katolikus egyház cigánypasztoráció prominens képviselője (jelenleg az ez irányú egyházi

¹⁶ Várnagy Elemér: Néhány teológiai megfontolás. In: Romológiai alapismeretek. (Szerkesztette: Várnagy Elemér.) Budapest: Corvinus Kiadó. ([Sorozatszám:] A Hét Szabad Művészet könyvtára. A Zsámbéki Katolikus Tanítóképző Főiskola sorozata.) 1999. 190-204/195.

¹⁷ Helyesen: Losar pe amende Maria, le romengi krajiskinya! Vigyázz ránk Mária, a cigányok királynője!

¹⁸ Juhász Éva: Moro raj jertyiszár. Egy görög katolikus cigányközösség vallási élete. Szekszárd–Debrecen: [Szekszárdi] Romológiai Kutatóintézet. ([Sorozatszám:] Studia minoritatum 1.) 2000. 40-43.

szolgálat referense) is: "Látványosan fejezik ki tiszteletüket a Mária-szobor, -kép előtt. Térdre borulnak, gyertyát égetnek, imádkoznak."¹⁹

Egészen azonos módon (és Diósi Ágnes idéző gondolatokkal) vélekedik a jelenségről Lankó József, a hazai katolikus egyház egyik leggazdagabb cigánypasztorációs tapasztalatokkal rendelkező lelkésze, Alsószentmárton plébánosa: A Mária-kultusz a "cigány közösségekben élő valóság. Van egy vágyódás az Isten női arcára. A hitnek a hordozói, továbbadói leginkább a nagymamák, akik a család terhét is hordják. Fontos számukra, hogy a Szűzanya nő, és így megérti a női fájdalmat, kínokat. Ez az erős tisztelet a maga spontaneitásában olykor felborítja a teológiai rendet – amit azért igyekszem a liturgiában helyén tartani. Szűz Márián keresztül az anyai szeretet fontossága megélhetőbbé válik így, és ez nincs az Isten ellen."²⁰

És végül álljon itt néhány sor az Esztergomi [katolikus] Egyházmegye egy nemrégén megjelentetett cigánypasztorációs kiadványából: "Szűzanya tiszteletük mélyen a hagyományaikban gyökerezik. Nem véletlen, hogy a Mária tiszteletet középpontba állító görög katolikus közösségben találtak elsőként otthonra a hazai cigánymissziók. Zarándoklataikon is elsőként Szűz Máriát keresik fel, hogy szobránál virágot, gyertyát helyeznek el, imádkoznak."²¹

A cigány vallásossággal is foglalkozó mesefeldolgozások

A Mária-tiszteletet jelentőségének kiemelése nem csak a cigányság vallási kultúrájával, de a cigány mesékkel foglalkozó szakirodalomban is fellelhető. Az itt következőkben két, egymással többé-kevésbé erősen ellentétes álláspontot képviselő, a szaktudomány élvonalába tartozó munkát mutatok be (a továbbiakban az ez irányú szakirodalmi kutatásomat szeretném bővíteni), amelyek éppen belső ellentmondásaikkal teszik különösen is érdekessé a szóban lévő megfigyelésemet.

¹⁹ Dúl Géza: A cigányság evangelizációja. In: Tomka Ferenc: Lelkipásztori Teológia és az új evangelizáció. Egyházunk helyzete és küldetése a harmadik évezred elején. Budapest: Szent István Társulat. 2006[3]. 316-329/319.

²⁰ Részlet a Lankó Józseffel 2010 augusztusában készített interjúból.

²¹ Cigánypasztoráció az Esztergom–Budapesti Főegyházmegye területén. Összeállította és szerkesztette: Gyorgyovich Gábor – Török Viktória. [S. l.:] Esztergom-Budapesti Főegyházmegye, Pasztorális Szakterület. [Trilingvis kiadás.] 2008. 17.

Mielőtt tovább mennénk, hadd iktassam ide azonban azt a táblázatot, amely azt tükrözi, hogy az általam feldolgozott és áttekintett meseanyagban – regionális bontás szerint – milyen mutatókkal szerepelnek a Mária és bokorszavai (Szűz Mária / Anya, Szentanya) valláslektusok.

	RÉGIÓ	ELŐFORDULÁSI GYAKORISÁG
Népmese	D-DNy-Mo.	5
	Erdély	21
	Ke-Mo.	46
	Kö-E-Mo.	Ø
	Összesen	72

1) Jenei Teréz "Cigány mesék szerepe a szociális tanulásban" című doktori értekezésében a Mária-kultusz jelentőségét illetően így fogalmaz: "Az általam megvizsgált mesékből kirajzolódik, hogy a cigányok életében fontos szerepe van a keresztény vallásnak. A mesékben sűrűn szerepel Szűz Mária, Jézus Krisztus, Szent Péter, a szereplők gyakran fohászkodnak Istenhez, hogy segítse meg őket. [...] A megvizsgált mesék igazolják azt az állítást, hogy a cigány csoportok felekezeti szempontból heterogének. A dunántúli beás mesékben (Karádi Antal és Balogh Mátyás meséiben) a katolikus egyházhoz való tartozás figyelhető meg (mise, rózsafüzér, Dicsértessék a Jézus Krisztus, a gyakori imádkozás, templomba járás). Rostás Mihály oláh-cigány mesemondó történeteiben is a katolikus vallásra történik utalás, a gyónás motívuma többször felbukkan a meséiben."²²

A szerző megállapításai nyomán elvégzett vizsgálódásaim közben a Mária-kultusz ügyét illetően (amely előadásom kiemelt témája), mindenekelőtt három érdekes megfigyelést tettem: a) a dunántúli beás meseanyag forrásaiként említett mesemondók szövegeiben a Szűz Mária / Mária szavak Balogh Mátyásnál mindössze egyszer, Karádi Antalnál pedig egyszer sem bukkannak föl (lásd az alábbi táblázatot). a/1) Megjegyzés: a Mária-tiszteletre utaló valláslektusok (más meseszövegekben is tapasztalható) egységesen alacsony előfordulásáról tanúskodnak azonban a Jenei Teréz által vizsgált további (nem beás) textusok is (Ámi Lajos,

²² Jenei Teréz: Cigány mesék szerepe a szociális tanulásban. Doktori (PhD-) értekezés. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. 2009. 176.

Babos István, Cifra János, Dávid Gyula, Rostás Mihály meséi, valamint a "A cigány meg a sárkány" és a "Villási, a táltosfiú" c. kötetek).²³ b) A Balogh Mátyás és Karádi Antal féle szövegekben tett megfigyeléseimet kiterjesztettem három további (Jenei Teréz által nem említett) baranyai beás meseanyagra is, amelyekben viszont – különösen, ha figyelembe vesszük az összességükben 3-6-szorosan kisebb szövegterjedelemet – e tekintetben már jelentősebb eltéréseket fedezhetünk föl.

További érdekes megállapításokat tehetünk akkor is, ha a baranyai szövegeket még nem tartalmazó meseanyag alapján összeállított 44 valláslektus keresztmetszetében végezzük el a fenti adatok elemzését. a) A 44-es listán Szűz Mária / Mária az ún. bokorszavaival (Szűzanya, Szentanya) együtt (és az összesen 97-szeri előfordulással) csak a 32. helyet tudhatja magáénak. b) Miután Jenei Teréz a dunántúli beás környezetet illetően a (katolikus) vallásosságra utaló kifejezések között tartja számon a 44-es listámon is szereplő templom, mise és ima (illetve bokorszavai, az imádság és imádkozás), valamint külön is a listámra nem felkerült rózsafüzér és a Dicsértessék a Jézus Krisztus valláslektusokat, áttekintettem, hogy ezek milyen szóstatistikai mutatókkal szerepelnek az említett beás, illetve a kiegészítő beás és a szerző által hivatkozásul említett további, nem beás meseanyagokban is. Az eredmények igen sokat mondóak: b/1) a templom valláslektus a 44-es hierarchiában az 524-es összesített szóstatistikai adattal (bokorszavai nélkül, és tehát elvileg) az előkelő 12. helyen szerepel, az ima és bokorszavai (a 114-szeres előfordulással) és a mise (a 67-szeres előfordulással) viszont az igen alacsony 30. és 37. helyen találhatók, ami – tendenciáját illetően – teljes egészében, illetve részben rímél az itt szóban lévő meseanyagban tükröződő adatokkal. (Itt érdemel említést az, hogy a nem beás Rostás Mihály viszonylag kis terjedelmű meseanyagában hat alkalommal találkozhatunk a Jenei Teréz által külön is kiemelt. gyónás valláslektussal.) b/1a) Megjegyzés: Balogh Mátyás és Karádi Antal beás mesemondók szöveganyagai ugyanakkor részben megerősítik a szerzőnek a kereszténység, illetve a katolikus vallás cigányság körében tapasztalható fontosságáról vallott felfogását. b/2) A rózsafüzér és a Dicsértessék a Jézus Krisztus valláslektusok előfordulási mutatói értékűek úgy a beás, mint az egyéb, Jenei Teréz által hivatkozott meseanyagokban.

²³ Külön is érdekesek Cifra János és Dávid Gyula meséi, valamint Nagy Olga közlései ("Villási, a táltosfiú"), hiszen ezek a mesék a Mária-tisztelet szempontjából a második legfontosabb területnek számító Erdélyt képviselik.

A szerző által felhasznált meséknek az elemzését elvégeztem abból a szempontból is, hogy milyen előfordulási gyakorisággal szerepelnek bennük az Isten, Jézus/Krisztus és Szent Péter valláslektusok, amelyekkel nem csak Jenei Teréz, de a szakirodalom általános vélekedése szerint is igen gyakran találkozhatunk a cigány mesékben. Méréseim érdekes eredménye, hogy az utóbbi kettő szóstatisztikai adatai az általánosan megfigyelhető tendenciákra mutatnak rá. Az 44-es listámon Jézus/Krisztus / Jézus Krisztus a 28. helyen áll (összes előfordulás: 120), Szent Péter / Péter pedig a 31. helyen (összes előfordulás: 98).

Végül, a valláslektusok arányainak átfogóbb érzékeltetéséhez lássuk, hogy milyen előfordulási paraméterekkel szerepel a 44-es listám hierarchikus csúcsán álló három valláslektus: 1. Isten és bokorszavai (Szent Isten, Atya, Teremtő): 2943; 2. Kígyó és sárkány: 2244; 3. Sátán és ördög: 1596.

MESEMONDÓK, GYŰJTEMÉNY- CÍMEK	Isten	Jézus Kr.	Szent / Péter	SZŰZ/ MÁRIA	templom	ima	mi-se	rózsa füzér	Dicsértés k a J. Kr.	N- terjedelem
Balogh Mátyás ²⁴	53	11	4	1	17	12	18	1	1	306.000
Karádi Antal ²⁵	59	1	Ø	Ø	17	5	10	Ø	Ø	219.000
TOVÁBBI BEÁ MESEGÝJTEMÉNYEK										
Az aranyhajú lány [I.] ²⁶	168	Ø	22	Ø	1	Ø	Ø	Ø	Ø	69.000
Az aranyhajú lány [II] ²⁷	159	Ø	11	4	7	1	Ø	Ø	Ø	80.000
Nauākorbj – A kilenc holló ²⁸	59	0	2	9	Ø	3	Ø	Ø	Ø	50.000
KIEGÉSZÍTÉS										
A cigány meg a sárkány ²⁹	353	Ø	14	29	54	Ø	2	Ø	Ø	344.000
Ámi Lajos ³⁰	952	17	11	9	91	53	17	Ø	Ø	2.614.000
Babos István ³¹	189	10	0	Ø	60	4	11	Ø	Ø	483.000
Cifra János ³²	109	15	5	10	31	10	Ø	Ø	Ø	610 000
Dávid Gyula ³³	228	Ø	2	5	18	1	20	Ø	Ø	456.000
Rostás Mihály ³⁴	124	Ø	Ø	1	25	Ø	3	Ø	5	95.000
Villási, a táltosfiú ³⁵	495	42	34	2	123	24	1	Ø	Ø	1.009.000

2) Az eddig bemutatott szerzők álláspontjától jelentősen eltérő nézetet képvisel a szemléletét illetően többek által is vitatott munkásságot jegyző Vekerdi József.³⁶ A szerzőnek a cigány

²⁴ Balogh Mátyás mesemondó szövegeit tartalmazó kötetet lásd: Bibliográfia 1: Eperjessy Ernő: A három sorsmadár...

²⁵ Karádi Antal mesemondó szövegeit tartalmazó kötetet lásd: Bibliográfia 1: Szapu Magda: Mesemondó és közössége Kaposszentjakabon.

²⁶ Lásd: Bibliográfia 1: Kovalcsik Katalin – Orsós Anna: Fátá ku păru dă ar.

²⁷ Lásd: Bibliográfia 1: Orsós Anna: Fátá ku păru dă ar...

²⁸ Lásd: Bibliográfia 1: Kalányos Terézia: Nauākorbj...

²⁹ Lásd: Bibliográfia 1: A cigány meg a sárkány....

³⁰ Lásd: Bibliográfia 1: Ámi Lajos meséi. I-III.

³¹ Görög-Karádi Veronika: A cigány mese és Babos István meséinek világa. In: A három muzsikusz cigány... (Lásd: Bibliográfia 1.)

³² Lásd: Bibliográfia 1: Cifra János meséi.

³³ Lásd: Bibliográfia 1: A havasi sátoros...

³⁴ Lásd: Bibliográfia 1: A mesemondó Rostás Mihály.

³⁵ Nagy Olga, i. m.

³⁶ Lásd ehhez: Várnagy Elemér, dr. – Vekerdi József, dr.: A cigány gyermekek nevelésének és oktatásának problémái. Budapest: Tankönyvkiadó. 1979. (Tanárképző főiskolai jegyzet.) – A cigányok hitvilágáról általa írt fejezetben ilyen megfogalmazásokat olvashatunk: "Dal, tánc és mese kultúráját a cigányok átvették a

népmesével foglalkozó (eredetileg 1974-ben megjelentetett, majd 2009-ben némi változtatással újraközölt) munkájából³⁷ itt csak azokat a gondolatokat idézem, amelyekben az előbbiekben szóba hozott valláslektusoknak a magyarországi cigánymesékben való előfordulásáról ír:

"Legendabeli alakok közül Isten és Mária lép fel a cigány mesékben. Jézus Krisztusról szóló cigány mesét nem ismerünk. Istent mindig a szunto Del »Szent Isten« jelzős alakban említik, s Szűz Mária neve is i szunto Márja, »a szent Mária«. Egyébként nemcsak a mesékben kapja meg Isten és Mária a »szent« jelzőt: a köznyelvben is ezzel a jelzővel szólítják meg őket imádságban (szuntone Devla »szent Istenem«); csak átkozódásban vagy áldásmondásban nem szerepel e jelzőjük."³⁸

"Jézus Krisztussal cigány meséinkben nem találkozunk. A magyar népmesék Krisztus és Szent Péter kettőse helyett Isten és Szent Péter vándorol a Földön egyes cigány mesékben (román hatás oláh cigányainknál). A keresztény legendamesék hiányának (ill. a legendamesei szereplők tündérmesei hősökké változtatásának) oka nyilvánvalóan az, hogy az európai szellemi életben mély gyökeret verő keresztény vallást a cigányok legfeljebb formálisan vették fel, hagyományait nem tették magukévá."³⁹

környezetüktől, és saját esztétikai követelményeiknek megfelelő, viruló cigány folklórt teremtettek belőle. Nem következett be hasonló átvétel és hasonló kultúrateremtés a szellemi élet mélyebben fekvő rétegében: a hitvilágban. [...] Nem felel meg a valóságnak az a magyarázat, hogy templomba azért nem járnak, mert attól tartanak, hogy a nemcigány közönség kinézi őket: moziban nem tartanak ugyanettől. Józan, gyakorlatias, mának élő felfogásuktól idegen az érzékfölötti dolgok világa. Túlvilági élet gondolatával éppúgy nem foglalkoznak, mint a bűn fogalmával. Belső társadalmi szervezetségük sohasem érte el azt a szintet, amelyen tételes vallás szükséglete felmerült volna." (44-45.) – Az 1974-es munkájában publikált tanulmányát gyakorlatilag újraközölt 2009-es kiadásból a cigány kultúrát illető előítéleteknek hangot adó legbántóbb részeket igyekezett elhagyni (pl. 55-56., 134. o.). Vekerdi műfajelméleti elfogultságait bírálja pl. Görög-Karádi Veronika is (i. m. a 7. sz. jegyzet alatt: 13., 28-33.).

³⁷ Lásd: Vekerdi József: A cigány népmese. Budapest: Akadémiai Kiadó. ([Sorozatszím:] Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 13.) 1974., illetve: Nagy Olga – Vekerdi József: A cigány népmese. Budapest: Allprint Kiadó. 2009.

³⁸ Uo., 33.

³⁹ Uo., 38.

Megjegyzés: Vekerdi József a 2009-ben megjelentetett kiadványt a nem sokkal korábban elhunyt Nagy Olga (1921-2006) emlékének szenteli (többek között arra való utalással, hogy kutatásai "döntő módon gyarapították" saját meseelméleti ismereteit),⁴⁰ aminek azzal a szokatlan megoldással is kifejezést ad, hogy munkáját az erdélyi etnográfussal közös alkotásként publikálja. A közös munkát indokolhatja ugyan, hogy a kötetben közölt 21 meséből kettőt ("A gömböcfiú", "János és Rózsa") Nagy Olga 2002-ben megjelentetett gyűjteményéből vett át,⁴¹ az 1974-es munkája felújított újraközléseként publikált bevezető tanulmány viszont⁴² szinte kizárólag a saját munkája, és annak szemlélete jelentős mértékben szembe is megy a "szerzőtárs" ismerhető nézeteivel.⁴³

Vekerdi Józsefnek az említett vallásnyelvi kifejezésekre vonatkozó elméleti megállapításai két szempontból is érdekesek. Egyfelől, mert az általa közölt mesékben a Szűz Mária és Isten valláslektusok előtt – amint az alább látható táblázatok mutatják – csak egy kis részben jelenik meg a "sunto" (szent) jelző (miközben Mária mellett pl. nem egyszer szerepel a "szűz", Isten mellett pedig a "jó" jelző, és mindkét valláslektussal gyakran találkozhatunk jelző nélküli pozícióban is). Másfelől, nem teljesen egyértelmű ugyan, hogy Vekerdi József mit ért Jézus-mese alatt, azt megállapíthatjuk, hogy a jelen (2009-es) válogatásában például Szent Péter-mese sincs (a szóban lévő mesékben a szent neve elő sem fordul, miközben a Jézus név – ha szófordulatok formájában is, de – négy alkalommal szerepel), és hogy a szemléletét állítólag jelentősen befolyásoló és szerzőtárssá tett Nagy Olga 1996-os meseválogatásában ("Villási, a táltosfiú") Jézus neve Szent Péterrel nagyjából azonos arányban bukkan fel.

Témánkat illetően figyelmet érdemelhet továbbá a "közös" kötetben az is, hogy a Mária-tisztelet szempontjából kiemelt jelentőségűnek tekinthető Erdélyben gyűjtő Nagy Olgának a nyolc mesét tartalmazó "A gömböcfiú" című munkájában Mária neve egyszer sem, a "Villási,

⁴⁰ Uo., 7.

⁴¹ Nagy Olga: A gömböcfiú. Erdélyi cigány mesék. Vekerdi József fordítása. Budapest: Terebess Kiadó. 2002. = <http://mek.oszk.hu/03000/03019/03019.doc>

⁴² I. m., 9-66.

⁴³ Nagy Olga Vekerdiétől szinte teljesen eltérő véleményét lásd: Villási..., 7-16.

a táltosfiú" című kollekciójában közreadott 37 mesében pedig mindösszesen kétszer fordul elő,⁴⁴ miközben Vekerdi József mintegy harmadnyi terjedelmű 21 meseanyagában 19-szer.

	Isten	Jézus / Krisztus	Szent / Péter	SZŰZ MÁRIA	N-terjedelem
VEKERDI JÓZSEF – Nagy Olga (2009): A CIGÁNY NÉPMESE (21 mese)	395	4	Ø	20	321.000
	Szent (sunto)			Szent (sunto)	
	Isten			Mária	
	(75)*			(7)	

* A zárójelben szereplő adatok (mindegyik táblázat esetében) bennfoglaltatnak a fentebb szereplő számokban (pl.: az Isten valláslektus a 395-szöri előfordulása során 75 esetben a szent jelzővel szerepel).

	Isten	Jézus / Krisztus	Szent / Péter	SZŰZ MÁRIA	N-terjedelem
NAGY OLGA: A GÖMBÖCFIÚ (8 mese)	285	Ø	Ø	Ø	225.000
	Szent (sunto)			Szent (sunto)	
	Isten			Mária	
	(41)			Ø	

	Isten	Jézus / Krisztus	Szent / Péter	SZŰZ MÁRIA	N-terjedelem
NAGY OLGA: VILLÁSI A TÁLTOSFIÚ⁴⁵ (37 mese)	366	27	26	2	795.000
	Szent (sunto)			Szent (sunto)	
	Isten			Mária	
	Ø			(1)	

	Isten	Jézus / Krisztus	Szent / Péter	SZŰZ MÁRIA	N-terjedelem
VEKERDI JÓZSEF MUKÁJÁBAN NAGY OLGA 2 MESÉJE	119	Ø	Ø	Ø	79.000
	Szent (sunto)			Szent (sunto)	
	Isten			Mária	
	(16)			Ø	

Összegezve: a mesék valós szövegállományának szóstatistikai elemzése során háromféle esettel talákoztunk: a) egyes valláslektusok a szakirodalomban feltételezetténél sokkal ritkábban fordulnak elő; b) bizonyos vallásnyelvi kifejezések a szakirodalmi vélekedésekkel

⁴⁴ Annak ellenére egyébként, hogy a kötet 8. számú, a "Villámfia" c. mesében el is van rejtve egy féloldalas kis Mária-mesécske (p. 80.). Megjegyzés: Az utóbbi természetesen nem jelenti azt, mintha igaz lenne Vekerdi Józsefnek az a sugallata, hogy a Jézus-meséktől eltérően Mária-mese viszont gazdagon található a cigány mesei irodalomban.

⁴⁵ Lásd: Bibliográfia 1.

lényegileg összhangban álló gyakorisággal bukkannak föl; c) és találkoztunk egy olyan esettel is, amikor az a szerzői állítás, hogy cigány vallásosság és a keresztény vallási hagyomány egymástól idegen, nyilvánvalóan ideológikus felfogást követ.

Az aránytalansági problematika

Felmerül a kérdés, hogy mi lehet az oka a szakirodalom, a mindennapi tapasztalatok és a mesék viszonylatában megfigyelhető aránytalanságoknak. A problematikát csak feltevésekkel tudom értelmeni.

a) A kutatók hajlamosak általánosítani a maguk prímer, lokális bonyomásait.

b) A cigány vallásosság arculatát a nők határozzák meg (ami egyébként más vallási közösségeknél is megfigyelhető), és így különösen az Istenanya kultuszát. Ez utóbbinak a mesékben való háttérbe szorulását magyarázhatja az is, hogy a mesélők döntő többségében férfiak (a mesék alakulásában, továbbadásában mindenképpen nekik jut a főszerep).

b/1) A "mesélők a férfiak" felvetésnek ugyanakkor ellentmond az, hogy Máriához viszonyítva nem tekinthető jelentősebbnek Szent Péter vagy Jézus alakja sem (lásd az előbbi adatokat), és hozzávetőlegesen hasonló arányokat tapasztalhatunk a fenti táblázatban összegzően ismertetett egyéb mese-anyagok esetében is.)

c) Az ellentmondás magyarázata lehet az utóbbi évezedekben megerősödött egyházi misszió is. Ebben az esetben ugyanis az erős Mária-tisztelet nem feltétlenül és elsősorban (csak) a cigány hagyományokból közvetlenül következő fejlemény, hanem a katolikus kegyesség inkulturációs ereje, amely a Mária-tiszteleten keresztül választ talál a cigányság egzisztenciális problémáira.

3. Néhány befejező gondolat

Végül a keresztény egyházak integrációs szolgálatának eredményességét illető kezdeti gondolataimra tekintettel próbálok meg néhány tárgyba vágó felvetést megfogalmazni.

a) Az egyházi üdvüzenet közvetítésének (az interkulturális kommunikációnak) a szempontjait érdemes átgondolni az előadásomban elvetett vallásnyelvi kifejezések problémájára tekintettel.⁴⁶

b) Az Isten szónak a mesék szövegvilágában való igen gyakori előfordulási arányai (amely tekintetben a saját adataim jelentős egyezést mutatnak a szakirodalom megállapításaival), valamint pl. a 44-es listán a 3., 5. és 6. helyen álló ördög, pap és szeretet, továbbá más valláslektusoknak a cigány kultúrában megfigyelhető azonos fokú ismertsége (lásd "hídszavak") jó kiindulópontokként szolgálhatnak az egyházi kommunikációban.

c) Az Isten valláslektus és a keresztény gondolkodásban Őt követően legfontosabb üdvközvetítő személyek, vagyis (a 44-es listám adatai szerint a 28. pozícióban szereplő) Jézus és Szűz Mária (a 32. pozícióban) közötti nyelvi teret a cigány vallásosság számos más tényezője tölti ki, aminek sokrétű figyelembe vétele jelentős szerepet játszhat a cigány közösségeknek a keresztény üzenettel való megszólításában.

d) A mesék világában igen alacsony előfordulási mutatóval rendelkező Mária valláslektusnak az üdvközvetítő szerepe – szemben az előadásomban bemutatott szóstatisztikai megfigyeléseimmel – igen hatékornak mutatkozik a gyakorlatban. Az ellentmondásos jelenség jó példa arra is, hogy a makrokörnyezet egyházi közösségei (arra alkalmas saját közvetlen eszközeikkel, és adott kulturális körülmények között) igen jelentős eredményeket érhetnek el a cigányság egyházi területen folytatott társadalmi integrációjában, cigányok és nem cigányok egymásra találásának előmozdításában.

⁴⁶ A tárgyat illetően gondolatébresztő tanulmányként lásd: Várnagy Elemér, i. m. (a 16. sz. jegyzet alatt), valamint uő.: Ami összeköt bennünket a romákkal. In: Confessio, (26.) 2002/4. 50-52.

BIBLIOGRÁFIA

1. A feldolgozott meseanyag

- A cigány meg a sárkány. Püspökladányi cigány mesék. (Gyűjtötte: Csenki Sándor.) Budapest: Európa Könyvkiadó. ([Sorozatszám:] Népek meséi [59.]) 1974.
- A három muzsikás cigány. Babos István meséi. Babócsai cigány mesék. (Gyűjtötte és a bevezetőt írta: Szuhay Péter.) Budapest: Európai Folklór Intézet – L'Harmattan Kiadó. ([Sorozatszám:] Folklór.) 2003.
- A havasi sátoros. Dávid Gyula meséi. / The tent Gypsy of the Alps. (Tales of Gy. Dávid). (Gyűjtötte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Nagy Olga / Collected, introduced, annotated by Olga Nagy.) Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszám:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 6.) 1988.
- A mesemondó Rostás Mihály / Mihály Rostás, a Gypsy Story-Teller. A cigány nyelvű meséket gyűjtötte és fordította / Collected and translated from Romani into Hungarian by: Grabócz Gábor & Kovalcsik Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszám:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 5.) 1988.
- Ámi Lajos meséi. 1-3. kötet. (Gyűjtötte és a jegyzeteket írta: Erdész Sándor.) Budapest: Akadémiai Kiadó. ([Sorozatszám:] Új magyar népköltési gyűjtemény, XIII-XV.) 1968.
- Bari Károly: A tizenkét királyfi. Cigány népmesék. Budapest: Romano Kher. 1996.
- Berki János mesél cigány és magyar nyelven. / Tales János Berki told in Gypsy and Hungarian. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszám:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 3.) 1985.
- Bokszi és Tulpica – cigány népmesék. Sáfár Sándor és Wuscher Anna gyűjtése. (Szerkesztette: Paksi Éva – Szécsi Magda.) Szolnok: "Oktatási és Továbbképzési Központ" Alapítvány. 2003.
- Cifra János meséi. (Gyűjtötte, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Nagy Olga.) Budapest: Akadémiai Kiadó. ([Sorozatszám:] Magyar népköltési gyűjtemény, XXIV.). 1991.
- Eperjessy Ernő: A három sorsmadár. Őrtilosi beás cigány népmesék. / The Three Fates. Băiaș Gypsy Tales from Őrtilos. [Mesemondó: Balogh Mátyás.] Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszám:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 8.) 1991.

- Erdős Lajos mesei világa és meséi. Népmesék Tyukodról. (Szerkesztette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Görög-Karády Veronika.) Budapest: L'Harmattan – Nyitott Könyv Kiadó. 2009.
- Kalányos Terézia: Nauăkorbj – A kilenc holló. Beás cigány mesék, beás és magyar nyelven. Pécs: Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium. 2002.
- Karsai Ervin: Romane Paramichi. Cigány mese-mondavilág 1. Népmesék. A) Tündérmesék. Budapest: Anda Romani Kultúra Alapítvány. 1999[2].
- Karsai Ervin: Romane Paramichi. Cigány mese-mondavilág 2. Népmesék, tündérmesék. Budapest: Anda Romani Kultúra Alapítvány. 2004[2].
- Karsai Ervin: Romane Paramichi. Cigány mese-mondavilág 3. Népmesék. A) Tündérmesék. B) Tréfás mesék; Állatmesék. Budapest: Anda Romani Kultúra Alapítvány. 1996.
- Karsai Ervin: Romane Paramichi: Cigány mese-mondavilág 5. Budapest: Anda Romani Kultúra Alapítvány. 2004.
- Karsai Ervin: Romane Paramichi: Cigány mese-mondavilág 6. Budapest: Anda Romani Kultúra Alapítvány. 2006 [vagy:] 2007.
- Kovalcsik Katalin – Orsós Anna: Fátá ku păru dă ar. Az aranyhajú lány. Beás cigány iskolai népmese-gyűjtemény. I. kötet. Pécs: Gandhi Középiskola. 1994.
- Lakatos Menyhért: A hosszú éjszakák meséi. A piramisák ivadécai. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1979.
- Minúka. Cigány népmesék beás és magyar nyelven. (Szerkesztette: Gidáné Orsós Erzsébet – Lantos Gábor.) Pécs: Pécsi Tudományegyetem Tanárképző Intézet. 2002.
- Nagy Olga. Villási, a táltosfiú. Mezőbándi, szucsági és mérai cigány népmesék. / Villási, the Táltos Boy. Gypsy Folk Tales from Méra, Szucság, Mezőbánd. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet. ([Sorozatszím:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 9.) 1996.
- Orsós Anna: Fátá ku păru dă ar. Az aranyhajú lány. Beás cigány népmese-gyűjtemény. II. kötet. Pécs: Gandhi Középiskola. 1998.
- Rostás Mihályné: Lujza meséi. Szabolcs-Szatmár-Bereg-megyei cserhár cigány népmesék. Budapest: Magyarországi Cigányok Nyelvőrző Egyesülete. 1999.
- Sinkó Rozália – Dömötör Ákos: Loló. Cigány mesék és mondák Békés megyéből. / Loló. Gypsy Tales and Legends from Békés. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszím:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 7.) 1990.

- Szalonnafa. Varsányi cigány népmesék. (Elmondta: Berki János és családja.) (A meséket gyűjtötte és az utószót írta: Görög Veronika.) Budapest: Akadémiai Kiadó. ([Sorozatszám:] Mesék, mondák, történetek.) 1992.
- Szapu Magda: Mesemondó és közössége Kaposszentjakabon. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport. ([Sorozatszám:] Ciganisztikai tanulmányok / Hungarian Gypsy Studies. 4.) 1985.
- Szögművelő. Cigány mesék. (Sáfár Sándor gyűjtését feldolgozta Jékely Zoltán.) Budapest: Móra Könyvkiadó. 1973.

2. Felhasznált, figyelembe vett, de nem idézett irodalom

- A vallástörténet klasszikusai. Szöveggyűjtemény portrévázlatokkal. (Szerkesztette: Simon Róbert.) Budapest: Osiris Kiadó. ([Sorozatszám:] Osiris tankönyvek.) 2003.
- A Vigilia beszélgetése Lankó Józseffel. ([A beszélgetést készítette:] Kovalcsik Katalin.) In: Vigilia, (63.) 1998/8. 617-623.
- Adell, Enrique Giménez: A cigányok közötti egyházi munka, mint kihívás. (Fordította: Hadházy Antal) In: Theologiai Szemle, (ÚF 36.) 1994/3. 162-164.
- Az evangélium magvai egy másik kultúrában. Dúl Géza püspökkari referens a hazai cigánypasztorációról. (Szerző: K. L.) In: Új Ember, (61.) 2005/48. (= 2989.; 2005. november 27.) 4.
- Bánlaky Pál: Alapismeretek a cigányokról (romákról) szociális munkásoknak. Budapest: Wesley János Kiadó. ([Sorozatszám:] Wesley könyvek / Wesley könyvek szociális munkásoknak.) 2007.
- Beck Zoltán: A lehetséges cigány irodalom. Pécs: Pécsi TE BTK Romológiai Tanszék. ([Sorozatszám:] Gypsy Studies – Cigány tanulmányok 12.) 2003.
- Bibliai Lexikon. I-II. Segédkönyv a Biblia tanulmányozásához. 160 képpel. (Szerkesztette: Czeglédy István – Hamar István – Kállay Kálmán.) Budapest: Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet.) 1931.
- Diósi Ágnes: Cigányút. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. ([Sorozatszám:] Magyarország felfedezése.) 1988.
- Diósi Ágnes: Szűz Mária zsebkendője. Budapest: Kozmosz Könyvek. ([Sorozatszám:] Az én világom.) 1990.
- Diósi Ágnes: A cigányok hitvilága. In: Amaro Drom, (11.) 2001/12. 16-17.

- Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 1973[3.]
- Fraser, Sir Angus: A cigányok. Budapest: Osiris Kiadó. ([Sorozatszám:] Osiris könyvtár: Történelem.) 1996.
- Gay y Blasco, Paloma: Gypsy / Roma diasporas. A comparative perspective. In: Social Anthropology, (10.) 2002/2. 173-188.
- Görög-Karády Veronika: Éva gyermekei és az egyenlőtlenség eredete. Mesék, teremtéstörténetek, etnopszichológiai elemzések. Budapest: L' Harmattan Kiadó. ([Sorozatszám:] Szóhagyomány.) 2006.
- Görög-Karády Veronika: Erdős Lajos valóságos és mesei világa. In: A meseszöveg változatai. Mesemondók, mesegyűjtők és meseírók. Debrecen: Didakt. ([Sorozatszám:] Mese és hagyomány.) 2007[2]. 40-83.
- Hadházy Antal: Cigányok a nyíradonyi református gyülekezetben. In: Confessio, (10.) 1986/2. 45-50.
- Hadházy Antal: A cigányok vallásos kultúrája – a lelkész (egyház) szemszögéből. The religious culture of Gypsies – of the point of view of the minister. Sar dikhel ek rašaj le romengi religijaki kultura. In: Cigány néprajzi tanulmányok 1. Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében a 18-19. században. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság. 1993. 73-75.
- Hadházy Antal: A cigánymisszió és a Biblia. In: "Ma harcot kell vívni – politizálni kell!" Köszöntő könyv Bárdos-Féltoronyi Miklós 75. születésnapjára. (Szerkesztette: Majsai Tamás) Budapest: WJLF – Theológus és Lelkész Szak. 2010. 41-67.
- Honti János: A mese világa. Budapest: Magvető Kiadó ([Sorozatszám:] Gyorsuló idő.) 1962.
- Jenei Teréz: A cigány mese jellemzői egy gyermeknyelvi narratívában. In: A meseszöveg változatai. Mesemondók, mesegyűjtők és meseírók. Debrecen: Didakt. ([Sorozatszám:] Mese és hagyomány.) 2007[2]. 97-107.
- Karsai Ervin: Tallózás a cigányok szokásvilágában és a cigány nyelvű mondásokban. In: Gyerekcigány. Pedagógiai tanulmányok. (Összeállította és szerkesztette: Farkas Endre.) Budapest: INTER-ES Kiadó. 1994. 121-136.
- Karsai Ervin: A cigányok vallása, társadalma és a család. In: "Míg te rólam semmit, rólad én mindent tudok" (Válogatta és szerkesztette: Nyári László.) [Győr:] Corvin-Kódex Kft. 2007. 8-24.
- Kovalcsik Katalin – Konrád Imre – Ignácz János: Aminy ku putyere. Bátor emberek. Beás cigány történetek, szokáselbeszélések és mesék iskolás gyermekek számára. Pécs: Gandhi Közalapítványi Gimnázium és Kollégium. 2001.

- Láng János: Mítosz és mese. In: uő.: A mitológia kezdetei. Az ősi népek elbeszélései. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. ([Sorozatszám:] Társadalomtudományi könyvtár.) 1979. 503-538.
- Müller, Alois – Sattler, Dorothea: Mariológia. In: A dogmatika kézikönyve. II. (Szerk.: Theodor Schneider.) Budapest: Vigilia Kiadó. 2002. 161-194.
- Náday Gyula: A cigányok hiedelemvilága. Budapest: Magyarországi Cigányok Demokratikus Szövetsége. 2000.
- Oláh Judit: A hodászi cigányok vallási élete. Le hodásake romengo relégiáno trajo. Szekszárd: Romológiai Kutatóintézet. ([Sorozatszám:] Studia minoritatum 2.) 2001.
- Propp, Vlagyimir Jakovlevics: A mese morfológiája. Budapest: Gondolat Kiadó. 1965.
- Rahner, Karl – Vorgrimler, Herbert: Teológiai kishoztár. Budapest: Szent István Társulat. 1980.
- Rostás-Farkas György – Karsai Ervin: A cigányok hiedelemvilága. Budapest: Cigány Tudományos és Művészeti Társaság. 1992[2.]
- Szegő László: Babonaság és vallás a magyarországi cigányoknál. In: Világosság, (14.) 1973/1. 44-50.
- Szegő László: Csikóink kényesek. Magyarországi cigány népköltészet. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1977, 1983.
- Szuhay Péter: A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája. Budapest: Panoráma. 1999.
- Tarjányi Béla: Cigányok, cigány nyelv(ek), cigány bibliafordítás. In: Athanasiana, (2004.) 19. 193-213.
- Tetz Katalin – Hofher József: Egy cigány közösség társadalmi és vallási életét meghatározó tényezők Köröm községben. In: Egyházforum, (18. [ÚF 4.]) 2003/3. 9-11.
- Voigt Vilmos: Mese. In: A magyar folklór. (Szerk.: Voigt Vilmos.) Budapest: Osiris Kiadó. 1998. 221-280.
- Wardhaugh, Ronald: Szociolingvisztika. Budapest: Osiris Kiadó. ([Sorozatszám:] Osiris tankönyvek.) 2005.